

doen, de vrede komt niet. Telkens weer druip op 't slagveld het bloed der strijders. Bij die demonische werkingen voegden zich ook dit jaar pest en cholera. Ook de natuur zelve kan geschied en uit haar voegen gerukt worden. Bij dit algemeen om zich heen grijpen van 't verderf kon allerlei persoonlijk en huuselijk leed ons beschoren zijn. Onze levensjaren zijn zoo weinige; als er weer een vol jaar afgaat, is het stuk zoo groot dat wordt afgesneden. Wie, die dit jaar stierf, had gedacht dat het dit jaar over hem zou komen? En zal 't dit jaar anders zijn? Ook gij denkt nog aan geen sterven; maar wie waarborgt u, dat ge niet reeds lang eer dit nieuwe jaar ten einde zal zijn, zult rusten in de groeve? Zeker, ons belooft geen noodlot, maar toch zou 't gebrek aan ernst verraden, zoo we niet op allerlei onheil dat ons te wachten staat, bedacht waren. Maar ook uit die vreze heffen we dankbaar en in stil vertrouwen het hoofd naar boven. Treft ons 't leed, dan zal onze God ook in die ure weten wat maaksel we zijn, en den troost waaraan Hij weet dat we behoefte hebben, zal zijn erbarmen ons schenken. Blijve het voor u maar hoofdzak, 't zij dat uw leven nog lang, 't zij dat 't nog slechts kort zal zijn, geestelijk vooruit te komen, in de kennis uws Gods te wassen, in Christus meer beklemd te worden, den Geest die heilig is, u meer te laten doordringen. Laat varen het onzinnig pogen, om, onder inbeelding van elken kracht, op elken beemte te staan, en leun en steun van meet af als een waarschijnlijk kind op den arm van uw Vader. Versta en ken uw roeping, in uw gezin, in uw omgeving, in uw volk, in Christus Kerk bovenal. Verspeel toch uw korte leven niet, maar weet met elken levensdag te woekeren. Zie toe dat ge nooit ander hart vergiftigt, maar laat over allen met wie ge in aanraking komt, een adem des levens, een zegen van u uitgaan. En gaat ge dan, rustende in de hand van uw Vader, ook het jaar dat nu komt, met een psalm op de lippen tegen, laat dan die heilige indruk van den Oudejaarsavond niet morgen reeds wegsterven, maar geef u rekenschap van wat ge geestelijk wint in 't jaar dat verlip, en sta er in de kracht des Heeren naar, om in het jaar dat nu weer ingaat, nog veel rijker winste in te samelen, winste voor uw ziel, winste voor de ere Christi, en winste voor den Naam uws Gods. En dit onder aanheffing van 't lied des vertrouwens:

Hij die op Gods bescherming wacht,
Wordt door dien hoogsten Koning
Beveiligd in den duistern nacht,
Beschermd in Gods woning;

om in die geestelijke stemming ook dit jaar uit te luiden met de zielskreet:

Dies roem ik God, zoo goed als groot
Voor hen die op Hem bouwen,
Mijn burch, mijn toevlucht in den nood,
Den God van mijn vertrouwen.

DR. A. K.

"Dagen tellen".

[NIEUWE JAAR.]

Leer ons altoos onze dagen tellen,
dat wij een wijs harte
bekomen. Ps. 90: 12.

"Onze dagen tellen", doen we als regel niet. We tellen onze jaren, maar niet onze dagen. Het Nieuwe jaar dat we morgen vieren, toont het opnieuw. Wie nu vijftig jaar is, doorleefde reeds achttienduizend tweehonderd vijftig dagen, maar schiet niemand die zich hiervan bewust is. In zoo diep duistert schuilt zelfs ons verder achterliggend leven terug, dat wie volwassen is, zich veelal niets herinnert van wat hij op zijn zesde of tiende jaar deed. Niet alleen de dagen en maanden, ook de jaren vloeien in ons te herinnering ineen. Dat komt van de onnadrukkelijkheid waarin we jaar uit jaar in voortvlieden. En dit maakt weer, dat iemand vaak zoo weinig begenis ook van zijn, vroegere zonde heeft. Wel nog van een enkelen diepen val, maar bijna niet van zijn dagelijkse zonden. Iets wat aan harigronde bekeerling zoo hinderlijk in den weg staat. Het loopt al uit op zelf-vergetelheid. Vandaar dat we hoogstens onze jaren tellen, en dat op 't tellen van zijn dagen bijna niemand bedacht is.

Toch maant Gods Woord er toe. En dat wel in gebroeders. Geen minder dan Mozes ging er in voor. Hij zegt niet: "Ik zal mijne dagen tellen", maar hij bidt: "Leer ons onze dagen tellen", hiermee erkennend, dat hij er niet uit zichzelf toe kwam. Toch intende dat het moest, en daarom van zijn God 't afbedende: "Heere, leer Gij mijne dagen tellen, en dat wel alsoo, dat ik een wijs hart bekom".

Natuurlijk bedoelt de psalmist, of God het hem geestelijk leeren wil. In het natuurlijke toch onderwijst God hierin ieder mensch, en wel zoo dat niet de jaren, maar juist de dagen het sterkt spreken. Ge kunt uit jaar in jaar, uit maand in maand, ja, zelfs uit week in week overgaan, zonder 't gewaar te worden, maar zoo is het met uwe dagen juist niet. De keer van dag en nacht, en daarop van nacht en dag ziet, voelt en doortleeft ieder onzer. De wisseling van licht en duisternis snijdt elken dag die gaat, van den dag die komt, af. De dagwisseling is niet iets denkbeeldigs, maar wordt door de aarde zelf gemaakt. Ze wendt om haar as, en elke wending om haar as is een tijdsperk van vier en twintig uur.

Heel anders dan de week. Die komt niet van onze aarde maar van de maan, evengoed als wat we onze maanden noemen. Was er geen maan, er zou geen week- of maandindeeling wezen. Wel in het geestelijke de Sabbat, maar niet in de natuur. In de natuur daarentegen brengt onze aarde zelf den dag voort, door haar wending om haar as, en evenzo het jaar door haar wending om de zon. Die beide maken we mee, en die beide moeten we daarom ook meemaken in ons bewustzijn. En zoo moet er tweerlei tellen zijn. Een van de jaren, en een van de dagen, en wel zoo dat het laatste bij ons op den voorgrond stond.

In Gods Woord is dat ook zoo. Er staat niet, de Heere kent de jaren, maar de Heere kent de dagen der oprechten. De zanger vraagt: Maak mij bekend, Heere, welke de mate mijner

dagen zij. En dan weer: "Gij hebt mijn dagen een handbreedte gesteld." Elders: "Langheid van dagen zullen zij ons vermeerderen." "Nochtans dacht Hij aan de dagen van ouds" en "Het zal geschieden in het laatst der dagen." Waar wij overal jaren zouden zeggen. En zoo heet 't dan ook: "Leer ons altoos onze dagen tellen, dat wij een wijs hart bekommen."

De toon van Gods Woord is hier zooveel ernstiger. Wie alleen zijn jaren tellt, kan er gedachteloos op voortleven, als hij dan maar op dien eenen avond van het Oudejaar zijn leven indient. En juist dat wil Gods Woord niet. De ernst moet heel uw leven, elken dag van elke week doordringen. Ge zult uw leven tellen bij den dag. Niet over alles heen, en gedachteloos alles door de vingers zien, om dan heel enkele maal uw rekening op te maken, maar heel anders en omgekeerd, telkens als de Zon weer ondergaat, tot u zelf inkeerend, en van elke week en elken dag u rekenschap geven voor uw God en voor uw eigen ziel.

Op ons geboortefeest, als weer een jaar om is, loopt 't veelal uit op zelfvoldaanheid, als onze lieven en onze vrienden ons vieren. Alleen den Oudejaarsavond wordt dan zelfvernedering gekend. Eens in een heel jaar. En juist dat wil de Heere niet. Niet alsof we het Oudejaar gedachteloos moeten doorglijden. Integendeel, Uw doorleven van het Oude en Nieuwjaar moet nog veel ernstiger zijn. En dat doel juist is niet te bereiken, zoo ge niet voortaan naar den eiken der Schrift gaat leven, en elken dag die voorbijging, van uw leven afleest. Ons leven is zoo kort, en we vliegen daarheen, en daarom is het ons niet geoorloofd, heel een reeks van dagen door te vliegen, en een zoo groot stuk van ons leven te zien afvliegen, zonder dat we er voor onszelf en ons onszelf rekenschap van doen, of dat stuk tijd, dat God ons gunde, besteed is in zijn dienst en naar zijn wil.

In letterlijken zin kunnen we dit met elken dag niet volhouden. Zoo nu en dan komen er enkele dagen, dat we schier enkel voor genot leven, andere, dat we te moede en mat zijn, om veel uit te voeren. Dat is en blijft menschelijk en kan niet anders. Maar sonder de die enkele dagen uit, dan moet elke nieuwe levensdag ons winste brengen, en moet op elken dag iets worden afgedaan. We moeten voor elken dag een program hebben, en dit program afwerken, en op dit program moet elken dag ook datgene staan wat we met onzen God te verhandelen hebben in onze conscientie, in ons gebed en in onze aanbidding.

Vooraf wij, Nederlanders, verpraten en verdoen en verspeelen zooveel tijd. We maken door allerlei beuzeling den leven langen dag zoo kort. En dan nog zijn er o, zooveel anders heel lieve menschen, die letterlijk den ganschen dag niets uitvoeren, dan dat ze zich kleeden en voeden en keuvelen en ondrentelen. Onze burenen op onze Zuidgrenzen en Oostergrenzen winnen het in dat opzicht verre van ons. Man en vrouw en kind, alles werkt daar. En dat bij dag wordt de winste van den arbeid opgelegd.

Toch is het niet hierop 't eerst, dat het woord van den Psalmist doelt. Hij wil dat we onze dagen zullen tellen om een wijs hart te bekomen. Hierin ligt vanzelf de belijding, dat 't hart in zooveel opzichten nog onwijs is, maar dat 't toch begeert: wijs te worden. Wijs ook door studie. Voorzeker. Maar toch, dit niet in hoofdzake. Het wijs worden van uw hart bedoelt alleerst levenswijs, en daardoor wijs voor God. En dit nu wordt ge niet, dan door van dag tot dag uw eigen leven na te gaan. Dag na dag controle over u zelf uit te oefenen. Van dag na dag u rekenschap te geven. En 's morgens, als ge opstaat, te bedenken, dat ge nu weer een stuk van uw leven voor u hebt, dat als de zon ondergaat, weer weg zal zijn, en dan nooit terugkeert en toch een stuk leven is dat ge van Hem, uw God, ontvangt, om er winste voor u zelf mee te doen, om iets te doen voor anderen, en bovenal iets te doen voor de ere van uw God. Zoo zullen er ook dit jaar in elke week zeven volle dagen komen. Zeven dagen die uw God u elke week zal toevertrouwen, om er mee te woekeren in zijn dienst. Zeven dagen elke week, met voor elken dag een levenszaak, en na afloop er van een oproeping, om er rekenschap over aan uw God te doen. En dat wel in elke week zeven dagen, waarover gij naar vrije keuze beschikken kunt, niet zoo dat ge ervan af zijt, zoo ge maar niet uw tijd verslapen, verspeeld of verdaan hebt, nee, maar een groep dagen, waarvan uw God u aanwijst, hoe ze besteed moeten worden, naar zijn ordinantie.

En zoo liggen ook nu weer 365 dagen voor u. De Heere kan ze ook doen opkorten, en u afroepen. Maar stel, de Heere laat ze u, wat reuzentaak kan dan in die 365 dagen niet afgewerkt worden, wat eindweegs kunt ge daarin niet afleggen, wat winste kunt ge niet voor eeuwig maken.

Maar, begin dan morgen, als het licht der zon weer opgaat, en tel verder uw dagen tot het weer 31 December zal zijn. Of liever nog, bid uw God, dat Hij 't u leere.

DR. A. K.

Amsterdam, 29 Dec. 1911.

Stephanus heeft zich vooral gestooten aan onze opmerking, dat Clemens Romanus, zoo genoemd ter onderscheiding van den lateren Kerkvader Clemens van Alexandrië, niet alleen nooit paus van Rome was geweest, gelijk Stephanus beweerde, maar dat de door hem geschreven brief juist het sterkste bewijs was, dat er destijds nog geen pausen te Rome waren.

Nu is het altoos uiterst moeilijk, deze quaestie met een Roomsche polemist te behandelen, omdat het voor hem hier niet gaat om een zuiver historisch vraagstuk, maar om een geloofsdogma, waarmede de geheele Roomsche Kerk staat of valt. Indien het pausschap zich eerst in later eeuw door allerlei historische invloeden ontwikkeld heeft, dan valt daarmede ook de Goddelijke grond voor het instituut van het Pausschap weg. Dat Goddelijk gezag toch berust daarop, dat Christus den Apostel Petrus tot hoofd der Kerk zou hebben aangesteld en Petrus als bisschop van Rome dit gezag aan zijn opvolgers zou hebben overgedragen. Neem een schakel uit dezen keten van de Apostolische successie weg en de geheele keten zou daarmede verbroken wezen. Van een rustig en kalm historisch onderzoek, wanneer deze pauselijke macht te Rome is opgekomen, kan er daarom geen sprake wezen. Het is een geloofs-

dogma, dat deze pauselijke macht met den Apostel Petrus begonnen is en door hem langs een onafgebroken reeks van personen op den tegenwoordigen bisschop van Rome is overgegaan. En al zoudt ge met de meest afdoende bewijzen kunnen aantoonen, dat er in de eerste eeuwen nog geen pausen zijn geweest, dan zoudt ge daarmede een Roomsche nooit kunnen overtuigen, of hij zou ophouden Roomsche te zijn. Stephanus zelf schrijft dan ook: "Door Prof. Kuyper's ontkennning houdt Clemens Romanus niet op paus te zijn. Godloochenars werpen den troon van God, bestrijders van het primaat den zetel van Petrus niet omver. Hier is ontkennning bevestiging, bestrijding een bewijs". Het moge voor ons Protestanten aan Godslastering grenzen, wanneer een historisch vraagstuk, of Clemens paus van Rome is geweest, op één lijn wordt gesteld met de vraag, of men het bestaan van God erkent, — het fanatisme, dat uit deze woorden spreekt, toont, hoe elke polemiek tusschen Roomschen en Protestanten hier met onvruchtbaarheid is geslagen.

Wel tracht Stephanus zeer handig de rollen om te keeren en beweert hij, dat wij Protestanten nooit kunnen erkennen, dat Clemens paus van Rome is geweest, omdat we dan onze Calvinistische dwaling zouden moeten laten varen en tot de Roomsche Kerk terugkeeren, maar dit is niets dan een handigheid om zijn lezers zand in de oogen te strooien. Natuurlijk kunnen we als Protestanten niet erkennen, dat er in eerste eeuw een bisschop te Rome is geweest, die zich rechtmatig het primaat over heel de Kerk heeft toegeëigend, want de rechtmatigheid van het Pauselijk primaat is geen historische quaestie, maar een dogmatische, die door Gods Woord voor ons beslist wordt. Maar de historische vraag, wanneer het zoogenaamde monarchistische episcopaat te Rome is opgekomen, en wanneer deze bisschoppen zich een zekere macht over heel de Kerk hebben aangematigd, heeft met deze dogmatische controverse niets te maken. Protestantische geschiedschrijvers erkennen algemeen, dat dit streven naar een pauselijke heerschappij reeds tegen het einde der tweede eeuw bij de bisschoppen van Rome valt te ontdekken, en waarom zou dan voor hen de erkenning onmogelijk wezen, dat dit reeds een eeuw vroeger heeft plaats gevonden? Het zou dan alleen blijken, dat het bederf in de Kerk van Rome reeds vroeger was ingeslopen dan de Protestantische geschiedschrijvers dusver hadden gemeend, maar een rechtstreeks zouden de pausen van Rome daaraan voor ons nooit kunnen ontleenen. Niet de oudheid, maar Gods Woord alleen beslist voor ons.

Wat Stephanus voorts aanvoert om te bewijzen, dat Clemens Romanus wel paus van Rome is geweest, houdt allerminst steek en toont alleen, dat hij niet genoeg op de hoogte is van de quaesties, waarom het hier gaat. Reeds zijn opmerking, dat Prof. Kuyper, door te beweren, dat de brief van Clemens zelf het sterkste bewijs was, dat er destijds nog geen pausen te Rome waren, zoo getoond hebben dezen brief nog nooit te hebben gelezen, bewijst dit, want anders zou een dergelijke insinuatie zijn pen niet ontglipt wezen. Want dit brevet van onwetendheid, aan een hoogleraar in de Kerkgeschiedenis uitgereikt, toont alleen, hoe Stephanus niet weet, dat de beroemde geleerden, die met de studie van dezen brief zich hebben beziggehouden, precies hetzelfde hebben beweerd. Zoo schrijft Dr. G. UHLHORN, wiens kennis van de Clemenslitteratuur wel niemand in twijfel zal trekken, in zijn artikel over Clemens Romanus in de 3e uitgave van Herzog's Real-encyclopaedie: "Der erste Brief des Clemens selbst zeigt deutlich genug, dass es zu seiner Zeit noch keins Bischof im Rom gab" (t. IV, p. 164) 1). Ook J. B. LIGHTFOOT, Lord Bishop of Durham, wiens studien over de Apostolische vaders gerekend worden tot het beste te behooren wat over dit onderwerp geschreven is, verklaart, dat "the language and the silence alike of Clement himself and of writers in his own and immediately succeeding ages are wholly irreconcilable with this extravagant estimate of his position". 2) nl. dat Clemens als opvolger van Petrus diens ambt en macht zou hebben geërfd. "In Clement's letter itself, voegt hij er aan toe, — the earliest document issuing from the Roman Church after the apostolic times — no mention is made of episcopacy properly so called". 3) en hij verklaart, dat "the language of this letter" is "inconsistent with the possession of papal authority in the person of the writer" 4). (S. Clement of Rome, London 1890, Vol. 1, p. 68, 69).

En HARNACK, op wiens getuigenis Stephanus zich beroept, zegt evenzo: "Clemens bezet evenzo door seinen Brief, dass er selbst monarchischen Bischof nicht gewesen ist, und dass er diese Institution überhaupt noch nicht gekannt hat". (Geschichte der christlichen Literatur bis Eusebius, II Theil, Die Chronologie, Bd. I, Leipzig, 1897, p. 198) 5). Zoo Stephanus durven beweren, dat ook Uhlhorn, Lightfoot en Harnack den brief van Clemens nooit gelezen hebben?

Wanneer Stephanus voorts zegt: "Clemens schrijft met de volle overtuiging zijner rechtmatigheid" dan is ook dit met de feiten in lijnrecht strijd. Clemens noemt zich zelf in dezen geheelen brief niet éénmaal; van eenige ambtelijke qualiteit van den schrijver is in den brief nergens geen sprake: de brief is geschreven uit naam en op last van de Kerk van Rome en het is alleen door de latere traditie, dat we toevallig weten, dat Clemens dezen brief geschreven heeft. Ongewijfeld blijkt uit dezen brief, dat de Kerk van Rome, zich een zekere macht over de andere Kerken toeschreef; maar al mag daaruit te verklaren zijn, hoe later de bisschoppen van Rome zich als hooger-

staande dan andere bisschoppen beschouwd hebben, Lightfoot heeft volkomen gelijk, wanneer hij opmerkt, dat dit juist het omgekeerde is van wat de Roomsche Kerk beweert. "The later Roman theory supposes that the Church of Rome derives all its authority from the bishop of Rome as the successor of S. Peter. History inverts this relation and shows that, as a matter of fact, the power of the bishop of Rome was built upon the power of the Church of Rome. It was originally a primacy, not of the episcopate, but of the Church." (re p. p. 70.) 6)

Natuurlijk is het ondoenlijk, bij alle polemiek met Roomsche schrijvers zoo uitvoerig op de quaestie zelf in te gaan, maar een enkele maal moge het geoorloofd wezen, opdat niet de indruk ontsta, alsof zwijgen gebrek aan argumenten verraden zou.

1) De eerste brief van Clemens zelf toont duidelijk genoeg, dat er in zijn tijd nog geen bisschop te Rome was.

2) Dat zooveel hetgeen gezegd als hetgeen gezegd wordt door Clemens zelf en de schrijvers in zijn eigen tijd en de onmiddellijke daarop volgende eeuwen ten eenenmale onverenigbaar is met deze overdeven schatting van Clemens' positie.

3) In Clemens' brief zelf — het oudste document, dat van de Kerk van Rome na den tijd der Apostelen is uitgegaan — wordt geen melding gemaakt van een bisschoppelijke waardigheid in eigenlijken zin.

4) De schrijft van den brief is niet te rijmen met het bezit van pauselijk gezag in den persoon van den schrijver.

5) Clemens getuigt evenzo door zijn brief, dat hij zelf geen alleenheerschend bisschop is geweest en dat hij deze instelling in het algemeen niet gekend heeft.

6) De latere Roomsche theorie onderstelt, dat de Kerk van Rome al haar gezag ontleend aan den bisschop van Rome als opvolger van den H. Petrus. De geschiedenis keert deze verhouding juist om en toont, dat feitelijk de macht van den bisschop van Rome gebouwd was op de macht van de Kerk van Rome. Het was oorspronkelijk een heerschappij, niet van de bisschoppen, maar van de Kerk.

Onze liturgie.

VI.

De Synode van Dordt heeft zich vooral bejverd om meerdere eenparigheid in ons kerkelijk leven te brengen. Noodig was dit zeker. Zooals onze Kerken zich ontwikkeld hadden in de jaren van ballingschap over verschillende landen van Europa verspreid, ieder haar eigen leven levende, was er bij alle overeenstemming in grondbeginsel, toch groote verscheidenheid in de inrichting van kerkelijk leven. Zoo had iedere Kerk haar eigen gebruiken en usantien, waaraan ze gehecht was. Hier volgde men de liturgie van de Loadensche vluchtelingengemeente, door Maarten Micron uitgegeven in zijn Christelijke ordinantie; daar de nieuwe liturgie van de Paltz door Datheen verstaald; hier gebruikte men nog den ouden Catechismus van Emden, daar den Heidelbergchen van Ursinus en Olevianus; hier zongen men de Psalmen naar de berijming van Datheen, daar naar de berijming van Utenhove; terwijl men in de Waalsche gemeente zich weer bediende van den Catechismus, Liturgie en Psalmbereijming van de Kerk van Genève. Noch het convent van Wezel, noch de Synode van Emden 1571 hebben durven doortasten om deze verschillen uit den weg te ruimen; ze hebben wel de eenheid van belijdenis vastgesteld, door de Confessie van Guido de Bres voor alle Kerken aan te nemen, maar wat den Catechismus, Liturgie en Psalmbereijming aangaat, lieten ze de Kerken vrij.

Het is de grootste verdienste geweest van de Synode van Dordrecht in 1572, dat zij, toen de Gereformeerden in ons vaderland terugkeerden en hier een nieuw kerkelijk leven begonnen, ook gezorgd heeft, dat er in dit kerkelijk leven eenheid kwam. Zij was het, die aan alle predikanten voorschreef, dat deze voortaan eenlei Catechismus, eenlei Psalmbereijming en eenlei Liturgie moesten gebruiken, en ze wees daarvoor aan den Catechismus, Liturgie en Psalmbereijming van Datheen, die dan ook door de besluiten dezer Synode algemeen in gebruik zijn gekomen.

Intusschen heeft de Synode van Dordt, en daarop wezen we reeds een vorig maal, de Liturgie van Datheen niet ongewijzigd overgenomen, maar daarin belangrijke veranderingen aangebracht. We toonden dat toen aan bij de Formulieren van Doop en Avondmaal; maar nog veel dieper greep de Synode in de Liturgie van Datheen voor den Zondagseeriedienst, en het kan kwalijk ontkend worden, dat de arbeid der Synode in dit opzicht niet gelukkig is geweest.

Ze heeft het schoone architectonische gebouw van onze eeredienst, zooals dit door Datheen was opgetrokken, op jammerlijke wijze verknood. Ze heeft het onderling verband der deelen losgerukt, belangrijke stukken weggekapten andere deelen daarheen verplaatst, waar ze niet behoorden, zodat we nu thans nog in onze Liturgie over hebben, veel meer den indruk maakt van een ruïne, dan van een liturgie in eigenlijken zin.

Dat de Synode zoo vandalistisch met de liturgie van Datheen heeft omgesprongen, was niet uit zekere vernielzucht, maar geschiedde met een bepaald doel. De Synode was het met de opvatting van den eeredienst zelf, zooals deze aan de oudste liturgie onzer Kerken, hier en in het buitenland, ten grondslag lag, blijkaar niet eens. Daarom heeft ze met opzet de bijl geslagen in het gebouw dezer liturgie, niet om hier en daar een verkeerd stuk weg te hakken, maar om het geheele gebouw eerat tot den grond toe af te breken en dan met deze brokstukken een nieuw gebouw op te trekken, dat nog wel hier en daar voor den kenner van de liturgische architectuur de sporen van het oude vertoont, maar naar een geheel anderen stijl is opgebouwd. Zoo heeft de Synode feitelijk het karakter van onze eeredienst zelf van aard doen veranderen,

Welke verandering dit geweest is, kan eerst duidelijk worden gemaakt, wanneer we vooraf nagaan, hoe de eeredienst vóór deze Synode was ingericht.

Nemen we daartoe de liturgie van Datheen thans in handen, dan trekt reeds terstond tweerlei de aandacht, waardoor deze liturgie zich van de latere onderscheidt. Vooreerst vinden we hier niet alleen enkele gebeden, maar een zij het dan ook korte beschrijving van den geheelen eeredienst zelf, zoodat we hier metterdaad met een liturgie in eigenlijken zin te doen hebben. En in de tweede plaats zien we, dat in deze liturgie de predikatie zeker wel een voornaam plaats inneemt, omdat de prediking van Gods Woord altoos het eerste en voornaamste stuk van onzen godsdienst is, maar dat deze predikatie toch niet de eenige spil is, waarom de geheele eeredienst draait, niet het alles-beheerschende element waaraan al het andere zich richt. Want naast de prediking staan hier andere liturgische handelingen, die een zelfstandig karakter dragen, een eigen beteekenis hebben en daarom een afzonderlijk deel van den eeredienst vormen. Deze eigenaardige inrichting van den eeredienst nu is natuurlijk niet door Datheen zelf uitgedacht, die volstrekt geen geniale geest of scheppend genie was, maar is in hoofdzaak ontleend aan wat hij elders in onze Gereformeerde Kerken had gevonden. Hoe deze eeredienst ontstaan is, door wien hij aldus is ingericht en waarom deze eeredienst aldus was samengesteld, zullen we later bespreken. Ons doel is thans slechts, een beeld te geven van den eeredienst van Datheen, waarbij alleen zij opgemerkt, dat Datheen zijn voorbeeld niet slaafs heeft gevolgd, maar zelf reeds niet onbelangrijke veranderingen in dezen eeredienst heeft aangebracht.

Zooals deze dienst bij Datheen was ingericht, verlip hij in drie wel te onderscheiden handelingen. Het eerste deel van den eeredienst concentreerde zich om wat men oudtijds noemde de "binding en ontbinding," of gelijk het ook wel werd genoemd, de "plechtige schuldbelijdenis en ootmoedige bede om vergiffenis" met de daaraan toegevoegde openbare absolutie. Om de beteekenis van deze liturgische handeling wel te verstaan, doet men het beste met zich te herinneren wat onze Catechismus zegt over de sleutelen des Hemels, die Christus aan zijne Kerk heeft geschonken. Het gebruik van deze sleutelen bestond volstrekt niet alleen en zelfs niet in de eerste plaats in den ban of excommunicatie uit de gemeente, waardoor het hemelrijk toegesloten, en de wederopneming van den boetvaardigen zondaar, waardoor het hemelrijk weder ontsloten wordt, maar evenzeer daarin, dat "achtervolgens het bevel van Christus allen en een legelijk geloovige verkondigd en openlijk betuigd wordt, dat hui zoo dikwijls zij de beloftenissen des Evangelies met waarachtig geloof aanemen, ook waarachtig al hunne zonden van God om de verdiensten van Christus wille vergeven zijn; daarentegen allen ongelovigen en die zich niet van harte bekeerden, verkondigd en betuigd wordt, dat de toorn Gods en de eeuwige verdoemenis op hen lig". Nu vindt het gebruik van deze sleutelmacht zeer zeker ook plaats in de bediening des Woords, maar onze Gereformeerde Kerken wilden oorspronkelijk op het voetspoor van Calvijn, dat deze sleutelmacht toch ook in een afzonderlijke plechtige handeling van den Diaenaar tot uiting kwam, en het is daaraan, dat het eerste deel van de liturgie van Datheen gewijd is.

Deze handeling nu verlip aldus, dat de eeredienst begon met de voorlesing of het zingen van de Wet des Heeren, waarvan het doel was om de gemeente daardoor tot waarachtig schuldgevoel op te wekken. In de liturgie van Datheen staat er dit dan ook uitdrukkelijk bij: "Nadat men in de gemeente van Christus des Zondagsvoormiddags de tien geboden Gods gelezen of gezongen heeft, neemt de Diaenaar daaruit oorake de Gemeente te vermanen tot boete en bekennisse harer overtredingen en te gelooven de beloftenissen des Evangelies van Christus, dewelke belde hij met getuigenissen uit de Schrifture bewijst". En nu alsoo de gemeente tot boete en geloof vermaand te hebben, volgde daarna de binding en ontbinding zelve: "daarop verkondigt de Diaenaar den onboetvaardigen de strafte Gods en den boetvaardigen geloovigen de genade Gods in Christus", wat hier niet bedoeld is als een prediking van het oordeel of de genade Gods, maar als een plechtige declaratie uit den naam des Heeren. Hierop volgde dan een gebed der gemeente, dat niet een gebed was om een zegen te vragen voor de bediening des Woords, maar uitdrukkelijk een algemeene belijdenis der zonden wordt genoemd, een gebed dat daarom schier geheel opgaat in verootmoediging en schuldbelijden voor het aangezicht des Heeren en Hem om vergeving der zonde smeekt. En blijkaar met terugslag op de Wet des Heeren, die zooveen was voorgelezen en die toch niet alleen dient tot kennis onzer ellende, maar ook tot regel der dankbaarheid, bevat dit gebed dan vervolgens de bede: "Schrijf uwe wetten naar uwe beloftenissen in de tafelen onzer harten en geef ons lust en kracht om daarin te wandelen"; terwijl het gebed ten slotte eindigt met het Onze Vader. Eigenlijk behoorde dit gebed, de "Confessio des peccatis", gelijk men het in de Waalsche Kerken noemt, aan de "binding en ontbinding" vooraf te gaan, zooals dit dan ook metterdaad in de andere liturgieën der Gereformeerde Kerken het geval is; maar Datheen heeft hier de volgorde veranderd, misschien wel om te doen uitkomen, dat de Diaenaar wel de vergeving der zonde ons verkondigen kan, maar dat de gemeente de vergeving niet van den Diaenaar, maar van God zelf vragen en verwaachen moet. Als slotte van dit eerste deel volgde dan de belijdenis

des geloofs, de gemeen den Dienaar aangezicht en daarom werd geda Heere onze lijke geloof, en meer te doen met i Ik geloof i en het A liturgische l en onthindi gegaan doo nis ons op volgd door de gemeent gelies, het loovig aaf sterking van

Nadat hi den eeredie volgde nu h de Bedieni Deze bedien ingeleid doo was toen no ook uit de t Art. XLI bi predikatie, e het oude g die onse V katie te zing de gemeente ning des W dat niet ni Dienaar, m gebeden we vorm van e dat een gen groote schar gezongen ge

Nadat de i een psalm b tweede gede einde was ge geheel zelfst dat den diens lange gebed, hier voorgesc dankzegging om zegen op dit heile ge Is het gebed v Het is een g uit de liturg gemeente eers ellende en priesterlijk m Christelijke K God over o vervolgden, b gevochtenen, tijdelijke nood Onze Vader e nooden door saamgevat. N gemeente dan den Hoogepri geloovigen me zouden keere hunne woninge gaan, wordt i laatste offer de collecte ge liturgie niet Words of he einde van de uitgang der l lfedegaven in i woord van i Zijt gedachtig

Men zal, nu eeredienst van in Nederland s ben, ons toest zeiden, toen w architectonisch deze inrichting daad een leide waarom deze eeredienst zijn. komt hier tot i trilogie, waarl deeld, een zek dig ambt van. In het eerste d de sleutelmacht verootmoediging de Koninklijke binden en te o te vergeven of tus zegt: "Ik en ik sluit en open en niemam Koninklijke m der Hemelen u waarin de beu vindt, staat daa van Christus o Is onze hoogst vollen raad Go door zijn diem En in het derd voorbidding wo geschiedt, waarl de gemeente ge de offergave des gevraagd, staat het priesterlijke. Dat deze litur gebreken verto niet. We wezen van het gebed, inhoud, niet ge is het een ge de zegenroet samenkomst des evenzo, om o missen we in uit Gods Woor voornaam besta behoort uit t e breken zal toch liturgie van Dat was dan degene zouden reeds